

Фолклори тоҷикони Афғонистон

Гирдоварӣ ва тадвини Р.Аҳмад ва С.Фатхуллоев

Душанбе - 20____

Муқаддима

Афғонистон кишвари бостонии дорои анъанаҳо ва расму маросимҳои ғанӣ мебошад. Мардумони он тӯли асрҳо анъана ва расму оини аҷдодони хешро чун дигар сарватҳои маънавии миллӣ ҳифз ва идома бахшида меоянд. Дар ин сарзамин аз даврони бостон то кунун халқиятҳо ва қавму қабилаҳои гуногун сукунат доранд, ки расму оин ва анъанаҳои онҳо то ба имрӯз побарҷост.

Тоҷикон дар ин кишвари ҳамсоҷу ҳамҷавор бо номи «даризабонон» як бахши бузурги аҳолиро ташкил медиҳанд ва забони дарию форсии тоҷикӣ забони муоширати байни қавму қабилаҳои Ҷумҳурии Исломии Афғонистон мебошад.

Эҷодиёти шифоӣ як бахши фарҳанги мардум буда, сарчашмаи беинтиҳои маънавиёт мебошад. Фолклор дар зоти хеш оинаи рӯзгор ва кайфиятҳои рӯҳии инсонҳо маҳсуб мешавад. Дар эҷодиёти шифоии инсонҳо ғаму шодӣ, комғориву нокомӣ, мубориза барои озодӣ ва истиқлол, шӯҳҳои намакин ва амсоли инҳо инъикос гардидааст.

Эҷодиёти тоҷикон ё даризабонони Афғонистон чун эҷодиёти дигар мардумони Афғонистон дорои мавзӯ ва мундариҷаҳои хосе буда, бисёр масоили ҳассоси рӯзгори мардумро фарогир аст.

Фолклор аз лиҳози навҳои бадеӣ хеле мураккабу гуногун буда, суруду тарона, рубоӣю дубайтӣ, байту фард, панду амсол, чистону муаммо, афсонаву ривоят, нақлу ҳикоят, маросимҳои мавсимӣ, чашнҳои арӯсӣ ва маросимҳои марғу мотам, соли нав - Наврӯз ва амсоли инҳоро дар бар мегирад. Ин осори пурбаҳо кайҳост тавачҷуҳи дӯстдорон ва муҳаққиқони дохиливу хориҷии ин кишваро ба худ ҷалб кардааст.

Гирдоварӣ, баррасӣ ва дастраси мардум гардонидани эҷодиёти шифоии мардумони кишвари дӯсту ҳамҷавори мо дар солҳои 40-уми асри 20 оғоз гардидааст. Ҳанӯз соли 1940 бори нахуст адиби маъруфи Афғонистон Сарвари Гӯё бо супориши вазорати Маорифи Афғонистон ба забони дарию дастуре тартиб дода буд, ки он барои гирдоварандагони асарҳои халқӣ дастурамали хосе ба шумор мерафт. Сарвари Гӯё бори нахуст тарз ва усули гирдоварии асарҳои халқиро ғӯшраси доираҳои илму адаб гардонид буд. Ӯ ба ҳамватанонаш муроҷиат намуда, хоҳиш карда буд, ки асарҳои халқиро ҳарчӣ бештар гирд оваранд, ақидаҳои бостониро роҷеъ ба ҳаводиси табиату ҷамъият, асотиру нақлу ривоятҳоро навишта гиранд. Нигоранда тавачҷуҳи дӯстдорони эҷодиёти шифоиро ба бозиҳои атфол, афсонаҳо, оғоз ва хатми онҳо ҷалб намуда, таъкид карда буд, ки ҳикоят ва хотираҳоро роҷеъ ба ашхоси таърихӣ ва ҳаводиси мухталифи рӯзгор ҳарчӣ бештар ҷамъ оваранд.

Баъд аз нашри дастури мазкур домани кори ҷамъоварӣ, нашр ва дастраси мардум гардонидани фолклори тоҷикон ва баъзе халқҳои дигари Афғонистон вусъат ёфт. Дар ин чода маҷаллаҳои «Ориёно», «Адаб», «Жвандун», «Мирман» ва ҷаридаи «Анис» хидмати хубе карда,

бисёр намунаҳои осори мардумиро манзури хонандагон гардониданд. Инчунин як идда маҷмӯаҳои фолклорӣ низ ба таъб расонидаанд.

Аз моҳи майи соли 1973 омирияти фолклори вазорати «Иттилоот ва култури Афғонистон» маҷаллаи тозаи фолкор ва фолклоршиносиро таҳти унвони «Фулклур» таъсис намуд. То соли 1978 чандин шумораҳои ин маҷалла аз чоп баромада, дастраси хонандагон гардида буд. Маҷаллаи мазкур намунаҳои фаровони осори мардумии аз маҳалҳои гуногун гирдовардаи фолклоршиносонро дастарси мухлисони эҷодиёти шифоҳӣ гардонид.

Омирияти фолклори вазорати «Иттилоот ва култури Афғонистон» зарурияти фарҳанги мардумро ба эътибор гирифта, боз маҷаллаи нави фолклору мардумшиносӣ таъсис намуда буд, ки шумораи аввалини он моҳи декабри соли 1978 бо унвони «Фарҳанги халқ» мунташир гардид.

Кормандон ва маъмурини идораи «Фарҳанги халқ» тасмим гирифта буданд, ки аз фарҳанги мардум ҳамон асархоеро бояд мунташир намоянд, ки руҳия ва афкори пешқадами ҷомеаро ифода карда, мардумро ба рӯи ватанҳои ва рафоқату дӯстии одамии тарбият намояд.

Дар Тоҷикистон низ гирдоварӣ ва баррасии фолклори даризабонони Афғонистон ҳанӯз аз солҳои 1926 шурӯъ шуда буд. Шарқшиноси маъруфи шӯравӣ устод М.С.Андреев баҳори соли 1926 барои омӯхтани лаҳҷа ва русуму одоби даризабонони Афғонистон ба муддати 4 моҳ ба дараи Панҷшери ин кишвар сафар намуда, маълумот ва маводи фаровоне ҷамъ оварда буд, ки баъди ба ватан баргаштан соли 1927 дар шаҳри Тошканд таҳти унвони «Оид ба этимологияи Афғонистон» асаре ба таъб расонида, дар баҳши иловаҳои он баъзе намунаҳои сурудҳои мавсимӣ, ҷашни арӯсӣ ва чистонҳои халқиро илова карда буд.

Баъди солҳои 1950 фолклори Афғонистон беш аз пеш тавачҷуҳи мутахассисини ин асархоро ба худ ҷалб менамояд. Чанде аз муаррихон, адабиётшиносони Тоҷикистони Шӯравӣ ба ҳайси мутарҷим озими Афғонистон мегарданд. Тарҷумонҳои тоҷик дар нуқоти мухталифи Афғонистон ифои вазифа намуда, фориғ аз кори асосӣ ҳангоми истироҳат дар рӯзҳои руҳсатӣ ба гирдоварии асарҳои лафзии даризабонони Афғонистон машғул мешаванд. Соли 1961 яке аз чунин тарҷумонҳо, ки дар вилояти Қатағани Афғонистон мутарҷим буд, С.Асадуллоев ба гирдоварии мақолу зарбулмасалҳои тоҷику ўзбаки сокинони ин вилоятро гирд оварда, баъди ба Тоҷикистон баргаштан онҳоро ба дасти чоп расонида буд. Инчунин дар солҳои шастум чанде аз мутарҷимони аз Афғонистон баргашта асарҳои дар Афғонистон гирдовардаи хешро дар рӯзномаҳои «Маориф ва Маданият», «Комсомоли Тоҷикистон» ва маҷаллаи «Садои Шарқ», намунаҳои дубайтӣ, рӯбӣ, мақолу зарбулмасал, чистон, суруду таронаҳои даризабонони Афғонистонро нашр намуда буданд. Инчунин як силсила мақола роҷеъ ба эҷодиёти лафзии даризабонон тавасути рӯзнома ва маҷаллаҳо рӯйи чопро дида буданд, ки муаллифони онҳо Сангин

Норматов, Бозор Собир, Мусофир Набиев, Салоҳиддин Фатҳуллоев, М.Бобохонов, А.Шукуров ва дигарон буданд.

Соли 1965 нашриёти «Ирфон» маҷмӯаи тозаи фолклори мардуми Афғонистонро ба таъб расонида буд, ки мурағибони он профессор Носирҷон Маъсумӣ ва фолклоршиноси ҷавон шодравон Мушхул Холов буданд. Маҷмӯаи мазкур 895 дубайтиву рубой, 135 ланҷи ва ҳамин миқдор суруду таронаҳои дариро дар бар гирифта буд. Нигорандаи сарсухан олими маъруфи Тоҷикистони шӯравӣ собиқ раиси Ҷамъияти дӯстии Тоҷикистон бо Афғонистон Носирҷон Маъсумӣ буданд. Устод Маъсумӣ таваҷҷуҳи дӯстдорони асарҳои халқиро ба масъалаи муҳим - ба ҳам қаробат доштани дубайтӣ ва рубоёти халқии тоҷику афғон ҷалб намуда, муҳаққиқони фолклорро ба таври муқоиса омӯхтани эҷодиёти халқҳои тоҷику афғон даъват намуда буданд. Ин ташаббуси устоди шодравон бесабаб набуд. Чунки дар назми мардуми даризабонони Афғонистон ҳам мисли фолклори тоҷик дубайтӣ ва рубой бештар машҳур буда, мавзӯи зиёди рӯзгори инсонро ба таври пурҷозоба, латиף ва дилкашу зебо мунъакис намудааст.

Ба нисбати монандӣ ва ҳамрангии шароити таърихӣ, тарзи зиндагонии даврони гузашта мавзӯъ ва мазмуну мундариҷаи як силсила дубайтиҳои афғони ба дубайтӣ ва рубоёти халқии пешинаи тоҷикӣ хеле наздик ва гоҳо якранг аст. Ин бахши маҳсули эҷодии халқ дар чигунагии тарзи зисту зиндагӣ, афкор ва ақоиди мухталифи мардуми Афғонистонро фарогир мебошад. Устод Маъсумӣ барҳақ таъкид кардаанд, ки забон, ҳатто хусусиятҳои гуиши рубоёти мардуми афғон бо забону гуишҳои мардуми кӯҳистони тоҷик шабеҳ аст, аммо дар баробари ин пай бурдан душвор нест, ки онҳо дар тарафи чапи рӯди Омӯ дар кишвари ҳамсоя ва дӯст эҷод шудаанд, хусусияти ҷудоғонаи рӯзгори мардуми он ҷо ва рӯҳияи онҳоро ифода мекунанд.

Бахши дувуми маҷмӯаро «ланҷи»-ҳо ташкил додаанд. Ин бахши эҷоди мардуми афғон, ки бо сайъи Ҳабиби Набавӣ дар шакли маҷмӯаи маҳсул бо нигориши зебо танзим гардида, соли 1337 (1958) дар матбааи «Аскарӣи Кобул» ба таъб расидааст. Тарҷумаи ланҷиҳо ба қалами шоир ва донишманди маъруфи афғон Абдурауфи Бенаво тааллуқ дорад.

Н.Маъсумӣ мавзӯъ ва мазмуни ланҷиҳоро, асосан, аз гул, шамшер, моҳтоб, мусофирӣ, фироқ, дидор, бӯхтон, гуфтор, бўса, дилу дида ва амсоли онҳо арзёбӣ намудаанд.

Хонандагони тоҷик намунаи ланҷиҳоро, ки дар онҳо фикру андеша ниҳоят сода, самимӣ ва дар айни ҳол пурҳикмат ифода ёфтааст, бо камоли хушнудӣ пазируфта буданд.

Ланҷиҳо дар ҳақиқат гузашта аз санъати фарқкунанда, бо мавзӯъ ва мундариҷаи худ, хоса бо мазмун ва оҳанги ошиқонашон ба байту китъаҳои ошиқонаи тоҷикӣ наздик ва монанд мебошанд.

Нашриёти «Ирфон» соли 1972 талаботи хонандагони назми халқии Афғонистонро ба инобат гирифта, маҷмӯаи дигареро аз чоп бароварда буд, ки тартибдиҳандагони он С.Фатхуллоев Д.Обидов ва буданд.

Муаллифон маводи асарҳои мардумиро солҳои дар шаҳрҳои Чалолобод ва Қундуз ба ҳайси тарҷумон ифои вазифа намудан аз сарбозон ва мардикороне, ки аз манотиқи мухталифи Афғонистон дар иншооти обёрии водии Нангархорва сохтмони роҳи Душиву бандари Шерхон кор мекарданд, гирдоварӣ намудаанд.

Маҷмӯа аз шаш бахш иборат буда, бахши аввали онро дубайтиву рубоиёт, бахши дувумро суруду тарона, қисматҳои дигари онро чистонҳои халқӣ, зарбулмасалу мақол, дostonҳои Гурғӯлӣ ва намунаҳои ашъори шоирони машхури маҳаллӣ ташкил додаанд. Хонандаи тоҷик тавассути ин маҷмӯа бо намунаҳои тозаи асарҳои мардумӣ ошно гардида буданд.

Эҷодиёти шоирони соҳибзавқи мардумӣ, ки баъзеашон дар саросари Афғонистон машхур буданд ва дар хусуси онҳо миёни мардум нақлу ривоят ва ёддоштҳои зиёде интишор ёфта буд. Аз байни онҳо ашъори Бахшалии Ҳиротӣ, Азизи Ҳиротӣ ва Чалолӣ Ҳиротӣ маъмулу шуҳрат доштанд. Аз байни ин се шоири маҳаллии Афғонистон эҷодиёт ва чараёни зиндагии Чалолӣ чолиби тавачҷуҳ буда, дар байни мардуми аҳли захмат машхур гардида буд. Чалолӣ қаҳрамони як силсила дубайтиҳост, ки онҳо тавассути ба ҳам васлшавӣ шакли дostonро касб карда, писанди мардум гардида буданд. Чалолӣ ҳамон шахсест, ки дар овони ҷавонӣ ба Сияхмӯй дил баста, дар васфи маҳбубааш дубайтиҳои бисёре гуфтааст. Ин дубайтиҳо аз сабаби соддаву самимӣ ва ошиқона буданашон ба дилҳои ҷавонон роҳ ёфта, аз забон ба забон гузашта, деҳқадаву водихои зиёдеро тай намуда, шакли дostonи «Сияхмӯй ва Чалолӣ»-ро ба худ гирифта, номи муаллиф ва маъшуқай ӯро ҷовидонӣ гардонидаст. Биноан мавқеи чунин шоирони мардумӣ хурд набуда, эҷодиёташон қобили тадқиқот мебошад.

Соли 1974 нашриёти «Дониш» маҷмӯаи илмии «Эҷодиёти шифоҳии дризабонони Афғонистон»-ро ба нашр расонид, ки муаллифи он Сангин Норматов буд.

Соли 2010 нашриёти «Ирфон» рисолаи нави бузургҳаҷми Сангин Норматовро таҳти унвони «Фолклори тоҷикони Афғонистон ба таъб расонида кори хайреро анҷом дод.

Муҳаммад Тақии Муктадирӣ «Зарбулмасалҳои форсӣ дар Афғонистон» ва баъзе маводи парокандаи дар маҷаллаҳои «Мирман», «Ориёно», «Адиб», «Нандорӣ», «Жвандун» ва намунаҳои дар рӯзномаҳои марказии «Анис», «Ислоҳ» ва «Помир» ба таъбарасидаро дастраси хонандагон гардонидаст буд. Соли 1995 маҷмӯаи «Афсонаҳои дарӣ»-и Равшан Раҳмонӣ тавассути нашриёти «Суруш» дар Техрон бо теъдоди 3 ҳазор нусха ба дасти чоп расида, дар ҳаҷми 622 саҳифа дастраси хонандагон гардида буд. Маҷмӯаи «Афсонаҳои дарӣ» сирф

нашри илмӣ буда, бо тавзеҳоти мукамал, муқаддимаи ношир Алӣ Асғари Шеърдӯст ва пешгуфтори муаллиф ба таъб расида буд. Ношири китоб Шеърдӯст моҳияти маҷмӯаи мазкурро баён намуда афзудааст, ки «Маҷмӯаи ҳозир ҳосили пажӯҳиши дуктур Равшан Раҳмонӣ, пажӯҳишгари тоҷикӣ дар боби афсонаҳои Афғонистон аст ва инак дар Ирон, интишороти «Суруш» онро ба зевари таъб ораста аст. Шояд битавон гуфт, ин бахши аз фарҳанги Афғонистон барои ҳамзабонони онҳо дар ин сӯйи марз комилан ношинохта аст ва ҷойи ҳасрат ва дарди бисёр дорад. Чопи ин китоб гоме аст дар ин роҳ ва ношир умедвор аст, ки кӯшиши оғозшуда идома ёбад ва ба натоиҷи самарабахше мунтаҳӣ шавад».

Маҷмӯаи «Фолклори тоҷикони Афғонистон»-ро дар сабти Рӯзӣ Аҳмад ва Салоҳиддин Фатҳуллоев омода гардидааст дар асоси маводи солҳои ҳафтоду ҳаштоди асри сипаришуда, ки ҳангоми дар ин кишвар ба ҳайси тарҷумонӣ ва дипломатӣ ифои вазифа намуданамон аз сокинони шаҳри Кобул, аниқтараш кормандон ва маъмурини Варақшопи таъмиргоҳи Марказии Хайрхонаи вазорати геологияи Ҷумҳурии Афғонистон ва сокинону маъмурини вилояти Парвон ва аз донишҷӯёни донишқадаи насвони ин шаҳр ва ҳангоми маъмурият дар вилояти Бадахшони Афғонистон, ки марказаш шаҳри Файзобод мебошад, гирд овардаем. Инчунин як бахши маводи ин маҷмуаро Салоҳиддин Фатҳуллоев аз тоҷикони Ҷалолобод, Кундуз ва ҷойҳои дигар гирдовардааст. Мо аз фурсат истифода намуда бо муҳассилини донишқадаи занонаи шаҳрҳои Файзобод ва Парвон чанд маротиба суҳбат ораста, моҳияти фолклор ва роҳҳои гирдоварии онро фаҳмонда дар як муддати кӯтоҳ маводи фаровонро бо хатти муҳассилини насвон ба даст оварда будем, ки онҳо альбум дар бойгонии мо маҳфуз мебошанд, ки баъди чопи бахшҳои зиёде онҳо тамоми он маводро ба Ганҷинаи Фонди фолклори Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдуллои Рӯдакии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳем супорид. Ва инчунин маводи фолклории тоҷикони Афғонистон, ки дар шуъбаи фолклор маҳфуз буданд, қисман мавриди истифодаи мо низ қарор гирифтанд.

Дар ҷилди нахустини маҷмӯаи «Фолклори тоҷикони Афғонистон»-и мо жанрҳои хурди фолклорӣ, аз ҷумла мақолу зарбулмасал, чистонҳо, байту дубайтиҳо ва суруду таронаҳо шомиланд. Ва инак ин маҷмӯа бо тамоми ҳусну кубҳаш ба хонандагони арҷманд тақдим мегардад.

Борвариро доварӣ бахшад самар!